

KAJKAVSKI DRAMSKI TEKST U FUNKCIJI UČENJA JEZIKA

Tamara Turza-Bogdan
Učiteljski fakultet
Čakovec

SAŽETAK: U radu se navodi povijesni pregled razvoja kajkavske dramske književnosti u hrvatskoj književnosti. Problematizira se pitanje odnosa prema kajkavskome i ostalim narječjima u nastavi.

Smatramo da se u nastavi jezika još uvijek dovoljno ne koristi zavičajni govor (kao govor narječja) za usvajanje jezičnoga standarda. U ranom učenju jezika važno je poštivati djetetov govorni osjećaj, a njegov zavičajni govor iskoristiti kao poticaj, a ne pogrješku. Stoga bi trebalo uspostaviti učenje jezičnoga standarda komparativnom metodom pomoću govornog idioma. Kajkavski dramski tekst kao lingvometodički predložak mogao bi se koristiti u dvije svrhe: u usvajanju jezičnoga standarda i u zapažanju osobina kajkavskoga narječja.

Predlažu se i interpretiraju primjeri dramskih tekstova kao lingvometodičkih predložaka u osnovnoškolskoj nastavi jezika. Komparativnom analizom prikazana je upotrebljivost teksta u usvajanju predloženih jezičnih činjenica. Predlažu se metode i postupci koji uvažavaju problemski, stvaralački i komunikacijski pristup nastavi jezika.

Ključne riječi: kajkavski dramski tekst, usvajanje hrvatskoga jezika, lingvometodički predložak, komparativna analiza.

1. UVOD

U osnovnoškolskoj nastavi hrvatskoga jezika kajkavsko narječje i kajkavska književnost (a slično je i s ostalim narječjima) nisu još uvijek dovoljno istraženi. U važećem i svim dosadašnjim nastavnim planovima i programima¹ programskih natuknica o narječju nema ili su vrlo općeni-

¹ Pregledani su nastavni planovi i programi od 1882. kada izlaze prve *Naredbe izdane na osnovu školskoga zakona od 14. listopada 1874. do konca 1882.* u Zagrebu Nakladom Hrvatsko – slavonsko – dalmatinske zemaljske vlade do važećeg nastavnog plana i programa iz 2006. godine.

to navedene odrednice o usvajanju narječja i zavičajnog govora. Zamjetno je da se veća važnost pridaje narječjima hrvatskoga jezika u planovima i programima u posljednjih dvadesetak godina, no iz programskih odrednica teško je odrediti razinu usvajanja znanja, unutarpredmetnu povezanost s ostalim područjima tijekom osnovnoškolskog školovanja ili komparativni pristup u odnosu na jezični standard (Nastavni plan i program, 2006).

Pristup narječju u školi još uvijek nije usustavljen. Za usustavljivanje narječja u nastavi hrvatskoga jezika postoje kulturološki i jezični razlozi: pripadnost hrvatskoj kulturi i zahtjev za učenjem jezičnoga standarda pomoću vlastitog govornog idioma (Težak, 1996).

U ovom ćemo radu pokušati prikazati neke mogućnosti korištenja kajkavskih dramskih tekstova kao lingvometodičkih predložaka u poučavanju hrvatskoga jezika.

2. PREGLED KAJKAVSKIH DRAMSKIH TEKSTOVA U KONTEKSTU DJEČJE KNJIŽEVNOSTI

U znanstvenim istraživanjima književnosti kajkavskih govornih područja bilježi se postojanje opsežne i vrijedne tradicije kajkavske književnosti, od usmenoknjiževnih oblika do suvremenih kajkavskih tekstova. Dio te tradicije pripada i kajkavskoj književnosti za djecu i mladež.

U usmenoknjiževnim oblicima zabilježeno je postojanje dramskih igara kojima se opisuju narodni običaji (Zvonar i Hranjec, 1980). Stjepan Hranjec navodi, prema dramskim osobinama, vrste usmene kajkavske drame: dramske igre sa sjenama, dramske igre s maskama, sceno-glazbene igre i lutkarske igre (Hranjec, 1995). Zaključuje da svaka od pobrojanih vrsta *pruža obilje korelacija s dječjim izrazom, dječjim igrama, reklo bi se štoviše: usmena drama – baš zato što dijete voli predstavljati, igrati se – u najvećem je mogućem stupnju prikladna za (scensku) primjenu u dječjoj sredini* (isto, 50).

Na kraju 18. i polovinom 19. st. javljaju se prvi slobodni prijevodi književnosti za djecu i mlade, a to su uglavnom adaptacije romana s njemačkoga i mađarskoga jezika.

Na kajkavskome jeziku je 1796. Antun Vranić preveo njemačku pre radbu Defoova Robinsona i nazvao ga *Mlajši Robinzon*, a u rukopisu ostaju djela Jurja Dijanića: *Hižna knjižica ili Hrvatski dece prijatelj* i igrokaz *Narođeni dan*. *Hižna knjižica* slobodni je prijevod, zapravo adaptacija

njemačkog autora Cristiana Felixa Weisea *Der Kinderfreund* (Jembrih, 2001). *Narođeni dan* didaktična je jednočinka u duhu prosvjetiteljskih peldi – primjera za uzorno ponašanje djece. Pišući o dječjoj kajkavskoj književnosti Joža Skok zastupa mišljenje da Dijanićevim prijevodom igrokaza *Narođeni dan: zapravo započinje ne samo hrvatska dramska književnost za djecu nego i dječja hrvatska književnost uopće* (Skok, 1990., 333). Alojz Jembrih također smatra da se objavljivanjem *Hižne knjižice* u kojoj se nalazi i igrokaz *Narođeni dan* pomiče početak hrvatske dječje književnosti u 1796. godinu. Nažalost, djelo je ostalo bez čitateljske recepcije jer je ostalo u rukopisu sve do 1994. (Jembrih, 2001).

Iako se većim dijelom radilo o preradama njemačkih i mađarskih djela, koncem 18. st. počinju se izvoditi predstave na kajkavskom, a prijevodi svjedoče kako je *kajkavsko narječje bilo potpuno izgrađeno, bogato i zrelo za literarno izražavanje* (Šojat, 1962., 182).

Spomenut ćemo samo najznačajnije kajkavske dramatičare koji su u povijesti hrvatske književnosti zauzeli istaknuto mjesto, a njihove se drame, iako nisu pisane isključivo za djecu, mogu zbog svojih osobina promatrati i u kontekstu dječje književnosti. Svakako su najpoznatije komedije Tituša Brezovačkog *Diogeneš ili sluga dveh zgubljenih bratov* (1823) i *Matijaš Grabancijaš Dijak* (1804). U okviru tradicije kajkavskih prijevoda s njemačkoga ponovo spominjemo *malu Šalnoigru za decu vu jednom potezu, Narođeni dan* Jurja Dijanića. Djelo je i književno-povijesni dokument jer ga autor izravno namjenjuje djeci (Hranjec, 1995).

U 19. st. izvode se tek komedije Brezovačkog i pučki igrokazi, a djeci primjerenih kajkavskih igrokaza nema do pojave Dragutina Domjanića i njegove marionetske igre u tri čina *Petrica Kerempuh i spametni osel* (izvedeno 1920, tiskano 1921). Uz neke dramaturške skromnosti, Stjepan Hranjec smatra da je kvaliteta djela u uglazbljenim stihovima (poznata pjesma *Servus, dragi Zagreb moj*) i živom, pučki slikovitom jeziku (isto, 138).

Stjepan Draganić na istu temu objavljuje knjigu dramskih tekstova *Probudil se Kerempuh* (1966). U djelima Ante Krmpotića i Tita Strozija također čitamo o Petrici Kerempuhu no ni temom ni jezikom nisu primjereni dječjoj recepciji.

Početkom 20. st. javljaju se pučki kajkavski igrokazi od kojih neki zbog jednostavne dramske radnje, tipičnih likova i jednostavnog scen-skog govora mogu biti namijenjeni djeci. To su djela Stjepana Novosela *Prigorska svadba* (1926) i Kalmana Mesarića *Gospodsko dijete* (1937).

Moramo spomenuti i jednočinku Jože Horvata *Sedam domobrana* (1943), no *prvo mjesto u pregledniku zaslužuje* (isto, 142) drama Slavka Kolaro *Svođa tela gospodar*. Prvotno je tiskana kao novela u zbirci *Mi smo za pravicu* (1936), a kasnije je prerađena u dramski tekst (1956). Uvjerljivom životnom porukom bez patetike i sentimentalnosti, jezikom koji nije tek ukras i zabava ovo se djelo smatra *vrijednim ostvarenjem novije hrvatske drame* (Škreb, 1961., u: Hranjec, isto, 142).

Kolarovo djelo *Svođa tela gospodar* postalo je poznato prenošenjem u dramski medij. To se dogodilo i s prenošenjem proznih u dramski, a dramskih u televizijski medij i s djelima Mladena Kerstnera *Mejaši* (1970) i *Gruntovčani* (1975). Ta su djela svojim etičkim vrijednostima i bogatim jezikom primjerena dječjoj recepciji.

U novije su vrijeme radio, film, televizija i kazalište promijenili odnos prema narječju. *Sklad riječi sa živom okolinom kojoj prirodno pripada omogućuje i govornicima drugih idioma da lakše prihvate drugi govor i razumiju ga više nego što bi se očekivalo* (Težak, 1996., 404). Primjer za to su, unatoč lokalnom govoru, vrlo prihvaćene izvedbe Kolarove drame *Svođa tela gospodar*, Budakovo *Klupko* i *Mečava*, Brešanova *Predstava Hamleta u Mrduši Donjoj*, Mujičić-Senker-Škrabeova *Hist(o/e)rijeada*, Horvatom *Mačak pod šljemom*, Kerstnerovi *Mejaši* i *Gruntovčani*.

Kajkavski se dramski tekstovi revitaliziraju još i zahvaljujući dječjim časopisima (Smib, Modra lasta, Radost), smotrama učeničkog stvaralaštva (*Lidrano*, *Dani kajkavske kulture* u Krapini i Zelini), a posebice u časopisu za književnost, umjetnost i kulturu *Kaj* koji svojim književnim natjecanjima potiče kajkavsko književno (pa i dramsko) stvaralaštvo. U novijim se godištim časopisa *Kaj* mogu pronaći kajkavske dječje drame mlađih autora, a neke su od njih dio repertoara Dječje scene Hrvatskog narodnog kazališta Varaždin: Dubravko Torjanac, *Vrak Mrak i Seljo Beljo iliti Veliki požar vu Varaždinu* (2005) i Vesna Kosec-Torjanac, *Mož i žena* (2008).

3. UČENJE/USVAJANJE JEZIKA I TEKSTOVI NA NARJEČJU

Načelo teksta koji je *izvor i uvir nastave hrvatskoga jezika* (Težak, 1986., 100) pri usvajanju jezičnih činjenica trebalo bi povezati s načelom standardnog jezika i načelom zavičajnosti. *Načelo zavičajnosti je dopuna načelu književnog jezika i polazi od zahtjeva da se u nastavi književnog jezika iskoristi učenička imanentna gramatika, što najčešće znači*

– gramatički sustav zavičajnog narječja koji se više ili manje ne podudara sa sustavom književnog jezika (isto, 97). Ova načela proizlaze iz činjenice da hrvatski jezik čine svi njegovi idiomi: standard i supstandard, narječja i žargoni. Njihovo je ispreplitanje zamjetljivo na svim razinama usvajanja/učenja jezika (Pavličević-Franić, 2005., 62).

Dijete dolaskom u školu postaje nenormativno dvojezična ili višejezična osoba (isto, 62). Nenormativna zbog toga što nedovoljno poznaje norme standardnoga jezika, a pojava višejezičnosti tipična je u ranom usvajanju jezika. Javlja se kao okomita višejezičnost/vertikalni bilingvizizam (odnos dijalektalnih idioma i jezičnog standarda i vodoravna višejezičnost/horizontalni bilingvizizam (odnos stranog jezika u kontaktu s hrvatskim jezikom). S obzirom na okomitu višejezičnost poznato je da dijete pri dolasku u školu posjeduje različite razine ovladanosti materinskim jezikom. Ima *razvijen individualni (organski idiom) naučen kod kuće...*, *počinje usvajati norme standardnoga hrvatskoga jezika ...i upoznaje supstandardne podsustave hrvatskoga jezika (narječja i žargonizme)* (isto, 64). Uči li dijete neki strani jezik, možemo govoriti i o vodoravnoj višejezičnosti tj. razinama ovladanosti stranim jezikom u odnosu na materinski jezik.

S obzirom na navedeno, postavlja se pitanje koliko se ove znanstvene spoznaje o djetetovu jezičnom razvoju koriste u školskoj praksi?

Stjepko Težak (1996) u *Teoriji i praksi hrvatskoga jezika* daje pregled bavljenja narječjem u europskoj školi od 19. st. U Švicarskoj je Klaus Harm još u 19. st. preporučio vježbe prevođenja tekstova iz učeničkog narječja na standard kako bi se standard lakše usvojio. Otto von Greyerz razradio je prijedlog o narječjima kao temelju za učenje njemačkoga jezika. Sedamdesetih godina 20. st. Ludwig Wittgenstein s učenicima izrađuje *Rječnik za osnovne škole* u kojem polazi od zavičajnog idioma. Orlando Spigarelli u Italiji šezdesetih godina 20. st. dokazuje svojim eksperimentom u razredu da djeca koja su koristila narječje imaju razvijenije komunikacijske sposobnosti (isto, 408). Istovremeno, narječje je zapostavljeno u francuskim, talijanskim i češkim školama. U hrvatskim školama, prema Težaku, narječju vrlo često, iako službeno neizravno, stavom i nebrigom nije bilo mjesto u školi.

Kao primjer neizravnog, ali krivog odnosa prema narječjima, može se navesti poznata rečenica koju navodi Težak, a često se čula u našoj školi od kraja drugog svjetskog rata: *Kako to govoriš! Reci to lijepo književnim jezikom!* (isto, 408).

U ranom učenju jezika važno je poštivati djetetov govorni osjećaj, a njegov zavičajni govor iskoristiti kao poticaj, a ne pogrješku. Na taj način uspjeh ćemo na kraju institucionalne jezične izobrazbe ostvariti primarnu svrhu učenja hrvatskoga jezika u sustavu okomite dvojezičnosti: komunikacijsku kompetenciju u oba jezična podsustava, odnosno doseg vertikalno bilingvalne normativne razine (Pavličević-Franić, 2005., 71).

Istraživanje o okomitoj dvojezičnosti u ranoj dobi provodilo se od 1991. do 2000. u zagrebačkim vrtićima i školama (Pavličević-Franić, 2000). Istraživanje je pokazalo da se dvojezičnost tijekom vremena pretvara u višejezičnost, a zagrebačka kajkavština pretvara se pod utjecajem štokavskih i standardnojezičnih osobina u zagrebačku štokavštinu (Pavličević-Franić, 2005). Tako, prema Dunji Pavličević-Franić, kod predškolaca se prijenos jezičnih elemenata iz L1 (kajkavski idiom) realizira samo na fonetsko-fonološkoj razini, a elementi drugih sustava (L2, L3) na gramatičkoj i leksičkoj razini više se osjećaju i u starijoj dobi. Istraživanje je pokazalo da zagrebačka gradska kajkavština polako gubi ulogu dominantnog jezičnoga idioma. Dunja Pavličević-Franić postavlja pitanje kako u uvjetima višejezičnosti *utvrditi i izraditi zajedničku osnovicu koja bi bila temeljem usvajanja hrvatskoga standardnoga jezika u mlađim razredima osnovne škole? Posebice ako se uzme u obzir činjenica da tipičnim zagrebačkim idiomom danas govori isti broj djece (50,2%) kao i kojim drugim narječnim podsustavom (49,8%)* (isto, 69).

Stjepko Težak navodi dijalektalne sadržaje u svim područjima predmeta hrvatski jezik u osnovnoj i srednjoj školi. Prema Težaku *svrha je dijalektalnih sadržaja u nastavi hrvatskoga jezika: svijest o njihovoj ulozi u komunikacijskoj i stvaralačkoj praksi te o njihovu odnosu prema standardnomu jeziku* (isto, 410).

Za komparativnu metodu učenja standardnog jezika polazeći od zavičajnog, kajkavskog narječja u svojim radovima u novije vrijeme zalaže se i Đuro Blažeka (Blažeka, 2000).

Navedene teorijske osnove i provedena istraživanja pokazuju da će u kajkavskome govornom području put do standardnog jezika biti lakši polazimo li od učenikova zavičajnog/organskog idioma.

Kajkavski dramski tekstovi u nastavi hrvatskoga jezika mogu se koristiti:

- u usvajanju jezičnoga standarda
- u zapažanju osobina kajkavskoga narječja.

Tablica 1: Kajkavski tekst kao lingvometodički predložak

Kajkavski tekst		
Vrsta predloška	Svrha	Područje
<ul style="list-style-type: none"> • Polazni tekst • Provjeridbeni tekst 	<ul style="list-style-type: none"> • Usvajanje jezičnoga standarda 	<ul style="list-style-type: none"> • Kajkavsko govorno područje
<ul style="list-style-type: none"> • Polazni tekst • Provjeridbeni tekst 	<ul style="list-style-type: none"> • Zapažanje osobina kajkavskoga narječja 	<ul style="list-style-type: none"> • Kajkavsko govorno područje • Sva govorna područja hrvatskoga jezika

Dramski tekst otvara brojne mogućnosti povezivanja jezika i ostalih nastavnih područja: književnosti, jezičnog izražavanja i medijske kulture. Osmišljenim metodičkim postupcima jezik se usvaja pomoću književnoga teksta uz jezično izražavanje učenika: provode se djelatnosti slušanja, čitanja, pisanja i govorenja. Dramski tekst nudi učenicima i mogućnost scenskog izvođenja što bi se također moralo uključiti u nastavni proces usvajanja neke jezične činjenice.

4. PRIMJERI KAJKAVSKIH DRAMSKIH TEKSTOVA KAO LINGVOMETODIČKIH PREDLOŽAKA

4. 1. DJEČJA IGRA S PJEVANJEM: *ŽUGICE, HOTE DIMO S POLJA!* (JELENIĆ I ŠIPEK, 2004., 21)

Dramsku dječju igru s pjevanjem *Žugice, hote dimo s polja!* možemo koristiti u kajkavskim krajevima kao lingvometodički predložak u prvom razredu u usvajanju nastavnih tema iz nastavnih područja *jezik* i *jezično izražavanje*:

Nastavno područje: Jezik

Rečenica

Ključni pojmovi: rečenica

Obrazovna postignuća: razumjeti pojam rečenica u komunikacijskim situacijama; samostalno izgovarati ... prepoznati prema intonaciji i interpunkciji te samostalno upotrebljavati izjavnu, upitnu i uskličnu rečenicu.

Interpunkcija

Ključni pojmovi: kraj rečenice, točka, upitnik, uskličnik

Obrazovna postignuća: ... rabiti upitnik na kraju jednostavne upitne i uskličnik na kraju jednostavne usklične rečenice.

Nastavno područje: Jezično izražavanje

Postavljanje pitanja i davanje odgovora

Ključni pojmovi: razgovor, pitanje, odgovor

Obrazovna postignuća: ... znati oblikovati pitanje i oblikovati odgovor (Nastavni plan i program, 2006., 26).

Žugice, žugice, hote dimo s polja!

Žugice, žugice, hote dimo s polja!

Ne vupamo!

Pred kem?

Pred vokom!

De je vok?

Zaj za grmom!

Kaj dela?

Grabu kopa!

Kaj bo z grabom?

Vodu nosil!

Kaj b uz vodom?

Mival se bo!

Vu kaj bu se brisal?

F črljeni ropček!

Žugice, žugice, bešte dimo!

(Zapisala: Slavica Švec, r. Sabol, Sveta Marija)

Učenicima prvoga razreda koji vladaju svojim govornim kajkavskim idiomom ovaj bi predložak mogao olakšati prepoznavanje i samostalnu uporabu intonacijskih i sintaktičkih sklopova hrvatskog standardnog jezika. Zalažemo se za komunikacijsko-funkcionalan pristup jezičnim sadržajima u kojima je normativna gramatika preoblikovana u funkcionalnu školsku gramatiku pa se jezik uči komunikacijom, poticanjem i usvajanjem konkretnih jezičnih djelatnosti (prema: Pavličević-Franić, 2005).

Pristup proizlazi iz razvojnih stupnjeva Piagetove teorije kognitivnog razvoja djeteta prema kojima dijete u prvom razredu može još uvijek imati osobine predoperacijskog razdoblja (od 2 do 7 godina) i stupnja (od 7 do 11 godina) konkretnih operacija (prema: Vizek-Vidović i dr., 2003). Budući da je dijete u fazi konkretnih operacija, ono može

rješavati zadatke i probleme kada radi s poznatim predmetima koje može konkretno predočiti. Pojmovi poput rečenice, interpunkcije, upitne i usklične intonacije djetetu nisu konkretni ako ih ne može čuti, vidjeti, stvoriti i uočiti na konkretnome primjeru.

Usmeni književni dramski oblici, dječje igre s pjevanjem, mogu se koristiti u svim nastavnim područjima te u integriranoj nastavi u mlađim razredima. Takve igre postoje u različitim oblicima u mnogim kajkavskim krajevima. Jedan od kriterija odabira ovakvog teksta mora biti dječje poznavanje jezika teksta i sintaktičke strukture rečenice.

Na satu hrvatskoga jezika učenici će se upoznati s dramskom igrom. Nastavnik bi morao sam odlučiti kakav će motivacijski postupak primijeniti da bi tekst približio svojim učenicima. Mogući su različiti oblici tematskih i jezičnih motivacija: razgovor o životinjama, njihovo imenovanje na kajkavskome/govornom idiomu, razgovor o dječjim igrama, gledanje fotografija ili filmskog uratka s motivima iz dramske igre, pričanje priče o nekadašnjim igrama i sl. Učenika je u motivaciji potrebno uvesti u tematski svijet teksta koji nije blizak današnjem djetetu. Možemo objasniti način na koji se igra nekada igrala: *Djeca stoje u jednom redu. Nasuprot njih je jedno dijete, nakon međusobnog ispitivanja djeca – „žugice” trče prema onom djetetu koje ih zove, iza grma sakriven dotrči „vuk”, koga on uhvati taj dalje zove „žugice”* (Jelenić i Šipek, 2004., 20).

Potrebno je provjeriti postoje li manje poznate riječi te ih objasniti.²

Mogući tijek nastavne jedinice *Vježbe čitanja/Zapažanje interpunkcije u jednostavnoj rečenici*:

1. Doživljajno-spoznajna motivacija
2. Interpretativno čitanje teksta
3. Emotivno-intelektualna stanka
4. Objava doživljaja
5. Kratka interpretacija
6. Vježbe čitanja: izmjenično čitanje, čitanje po ulogama

Ostvaruje se:

- zapažanje interpunkcije u rečenicama
- povezivanje interpunkcije sa smislom i intonacijom
- izgovaranje rečenica prema zadanoj interpunkciji

7. Sinteza – Scenska improvizacija

² Objašnjenje kajkavskih riječi: žugice – patkice; dimo – doma; hote – dođite; ne vupamo – ne usudimo se; mival – umivao; ropček – rupčić, maramica; bešte – bježite.

Moramo naglasiti da su u prvom razredu zbog usvajanja početnog čitanja i pisanja česti sati vježbanja čitanja. Moraju se provoditi na tekstovima koji su pisani standardnim hrvatskim jezikom. Navedeni je primjer samo mogućnost pomoću koje se, izborom teksta na narječju, povremeno može organizirati malo drugačiji sat od uobičajenog vježbanja čitanja. Pritom se uvažavaju i ostvaruju već navedene odrednice zadane Nastavnim planom i programom.

Ovaj lingvometodički predložak može poslužiti i u trećem razredu u nastavnom području *jezično izražavanje* pri usvajanju teme:

Čitanje po ulogama

Ključni pojmovi: čitanje po ulogama

Obrazovna postignuća: izražajno čitati dramski tekst (igrokaz) poštujući vrjednote govorenoga jezika; sudjelovati u dramskim improvizacijama (Nastavni plan i program, 2006., 31).

U trećem će razredu učenici moći u samostalnom radu ili u skupini uočiti dramsku strukturu teksta pa im se može dati zahtjevniji i samostalniji zadatak nego u prvom razredu. Stoga bi zbog prilagodbe dobi i mogućnostima učenika nakon pete nastavne faze (interpretacije teksta) tijekom nastavnog sata morao biti nešto drugačiji nego u prvom razredu.

Mogući tijek nastavne jedinice *Čitanje po ulogama*:

1. Doživljajno-spoznajna motivacija
2. Interpretativno čitanje teksta
3. Emocionalno-intelektualna stanka
4. Objava doživljaja
5. Kratka interpretacija teksta
6. Problemsko-stvaralački zadatak: dodjeljivanje uloga u dramskom tekstu
7. Analiza i korekcija rezultata
8. Čitanje po ulogama
9. Scenska improvizacija
10. Korekcija izvedaba i sinteza: zapažanje razlike u intonaciji, vrjednote govorenog jezika

Tablica 2: Problemsko-stvaralački zadatak: dodjeljivanje uloga u dramskom tekstu

ULOGE (ispunjavaju učenici):	Žugice, hote dimo s polja!
	Žugice, žugice, hote dimo s polja!
	Ne vupamo!
	Pred kem?
	Pred vocom!
	De je vok?
	Zaj za grmom!
	Kaj dela?
	Grabu kopa!
	Kaj bo z grabom?
	Vodu nosil!
	Kaj b uz vodom
	Mival se bo!
	Vu kaj bu se brisal?
	F črljeni ropček!
	Žugice, žugice, bešte dimo!

Moramo naglasiti da u problemsko-stvaralačkom zadatku: dodjeljivanju uloga, učenicima valja ostaviti slobodu izbora u samostalnom radu. Ne moraju odrediti uloge onako kako se to očekuje u usmenom obliku: jedno dijete – sva djeca. Zadatak mogu rješavati u skupinama i međusobno si dodijeliti određene replike koje će uvježbavati i izgovarati. Valja ih voditi k uočavanju interpunkcijskih znakova na kraju rečenice i njihova intonacijskog oblikovanja. Njihovo uvježbavanje i izvođenje dovodi do cilja nastavnog sata: izražajnog izvođenja dramskih replika uz poštivanje vrjednota govorenog jezika.

Usvojene oblike izražavanja upitne i usklične intonacije te glasovno izražavanje osjećaja učenici će primjenjivati i u vježbanju izvođenja dramskih tekstova na jezičnome standardu.

4. 2. DUBRAVKO TORJANAC: VRAK MRAK I SELJO BELJO ILITI VELKI POŽAR VU VARAŽLINU (TORJANAC, 2005., 15)

Za usvajanje prezenta u kajkavskim krajevima može nam kao lingvometodički predložak poslužiti šaljivi ulomak iz igrokaza Dubravka Torjanca *Vrak Mrak i Seljo Beljo*.

Prema Nastavnom planu i programu u šestom razredu u nastavnom području jezik navedena je programska tema:

Izricanje sadašnjosti prezentom

Ključni pojmovi: prezent, sprezanje (konjugacija), prezent pomoćnih glagola.

Obrazovna postignuća: prepoznati prezent, razumjeti njegovo osnovno značenje; sprezati glagole u prezentu prema morfološkim obilježjima (osoba i broj); usvojiti prezent pomoćnih glagola; prikladno rabiti prezent u govorenju i pisanju (Nastavni plan i program, 2006., 39).

Dubravko Torjanac: Vrak Mrak i Seljo Beljo
(ulomak iz lutkarskog igrokaza)

Vrak Mrak: E bok, Seljo Beljo!

Seljo Beljo: E bok, Vrak Mrak!

Vrak Mrak: E a znaš ti, Seljo Beljo, gdo najpre ide v hižu?

Seljo Beljo: Najpre v hižu ide ključ!

E a znaš ti, Vrak Mrak, gda je človek v hiži brez glave?

Vrak Mrak: Gda gledi čret oblok vun!

E a znaš ti, Seljo Beljo, gda je krava najtežejša?

Seljo Beljo: Gda ti stane na nogu!

E a znaš ti kulike je odovud do gor?

Vrak Mrak: Odovud do gor ti je tulike kulike je od gor doovoud!

E a znaš ti kak se zove vuk?

Seljo Beljo: Vuk se ne zove, on dojde sam!

E a znaš ti kam ide dete gda napuni četvrto leto?

Vrak Mrak: Ide v peto!

E a znaš ti štera je voda brez peska?

Seljo Beljo: Soza!

A znaš ti kaj delaju si ljudi skup?

Vrak Mrak: Dišeju!

A znaš ti gda je črna kapa bela?

Seljo Beljo: Gda na nju opadne sneg!

A znaš ti gda zajca boliju zubi?

Vrak Mrak: Gda ga vgrizne pes!
 A znaš ti na koji strani pes ima više dlak?
 Seljo Beljo: Na koju mahne z repom!
 A znaš ti koja vatra ne peče?
 Vrak Mrak: Koja je vgašena!
 Ajd bok, Seljo Beljo!
 Seljo Beljo: Ajd bok, Vrak Mrak!

Tablica 3: Komparativna analiza glagolskih oblika prezenta u lingvome-todičkom predlošku *Vrak Mrak i Seljo Beljo*

Primjeri iz dramskog teksta		Jezični standard	Promjena: kajkavsko narječje - jezični standard
Glagol u prezentu	Kategorija lica i broja	Glagol u prezentu	
znaš	2. lice jednine	znaš	–
ide	3. lice jednine	ide	–
je	3. lice jednine	je	–
gledi	3. lice jednine	gleda	-i ≠ -a
stane	3. lice jednine	stane	–
zove	3. lice jednine	zove	–
napuni	3. lice jednine	napuni	–
delaju	3. lice množine	rade	Leksem/riječ
dišeju	3. lice množine	dišu	-eju ≠ -u
opadne	3. lice jednine	padne	o- ≠ 0-
boliju	3. lice množine	bole	-iju ≠ -e
vgrizne	3. lice jednine	ugrizne	v- ≠ u-
ima	3. lice jednine	ima	–
mahne	3. lice jednine	mahne	–
peče	3. lice jednine	peče	–

Može se zaključiti da se u ulomku iz igrokaza nalazi dovoljno razli-kovnih i jednakih jezičnih elemenata za usvajanje ili vježbanje izricanja sadašnjosti prezentom.

Nastavnik bi u pripravi za izvođenje nastavnog sata morao odrediti strukturu sata, oblike, metode i postupke za koje smatra da će donijeti najviše uspjeha u ostvarenju cilja. Sve navedeno mora osmisлити i kako bi zadovoljio individualne potrebe učenika te kako sat ne bi bio jednoličan

i dosadan. To se može postići izmjenom različitih metoda i postupaka, a ovisi o sastavu razreda, mogućnostima učenika i kreativnosti nastavnika. Nastavniku prepuštamo konačno osmišljavanje nastavnog sata.

Navest ćemo samo neke posebnosti koje je potrebno uvažiti zbog prirode teksta. Poznato je da se kod usvajanja jezične činjenice najprije provodi motivacija učenika i interpretacija polaznog teksta (Težak, 1996). U interpretaciji kajkavskog teksta morala bi se posebna pozornost posvetiti razumijevanju teksta.³ Smatramo da je kajkavski izraz u ovom tekstu dovoljno razumljiv za učenike kajkavskog govornog područja.

Predlažemo mogući nastavni tijek istraživačkog dijela nastavne jedinice *Izricanje sadašnjosti prezentom*.

Zapažanje nove jezične činjenice i otkrivanje ostalih važnih obilježja:

1. Uočavanje (podcrtavanje, ispisivanje) glagola u tekstu
2. Zapažanje glagolskog vremena/prezenta
3. Komparativna analiza kajkavskog i standardnojezičnog oblika prezenta (zapažanje sličnosti i razlika u morfološkim oblicima)
4. Sprezanje standardnojezičnog oblika prezenta
5. Zapažanje ostalih osobina standardnojezičnog oblika prezenta (na novim primjerima): pomoćni glagoli, glasovne promjene (uz usporedbu s kajkavskim oblicima zbog zapažanja istosti i razlika).

U nastavnim fazama vježbanja i ponavljanja, uz uobičajene zadatke, učenici mogu sami smišljati rečenice u kojima će zapažati prezent u svome govornom idiomu i u standardnojezičnom obliku. Ukoliko tekst nije bio interpretiran i izvođen na satu književnosti, predlažemo na kraju sata čitanje po ulogama kao uvod u scensko izvođenje.

4.3. MLADEN KERSTNER: FALINGA IMBRE PRESVETLOG (KERSTNER, 1969., 71)

Ulomak iz kajkavske drame Mladena Kerstnera zbog svoje osobujne kajkavštine može nam poslužiti kao lingvometodički predložak u osmom razredu pri usvajanju tema iz nastavnog područja *jezik*:

Osnovna obilježja hrvatskih narječja

Ključni pojmovi: hrvatska narječja, štokavsko narječje i hrvatski književni jezik, hrvatski standardni jezik.

Obrazovna postignuća: razlikovati najvažnija postignuća svakoga hrvatskoga narječja i glavne prostore gdje se govore; ...

Zavičajni govor i narječje prema književnome jeziku

³ Objašnjenje kajkavskih riječi: hiža – kuća; čret – kroz; oblok – prozor; štera – koja.

Ključni pojmovi: zavičajni govor i hrvatski književni jezik

Obrazovna postignuća: razlikovati zavičajni govor i narječje od književnoga jezika; razumjeti odnos i ulogu zavičajnoga govora i narječja prema hrvatskome književnom jeziku; zamjenjivati riječi, izraze i rečenice zavičajnoga govora hrvatskim književnim jezikom i obratno (Nastavni plan i program, 2006., 47).

Mladen Kerstner: *Falinga Imbre Presvetlog* (ulomak)

Susjedi, Imbra i Drašek svađaju se oko trešnje koja se nalazi na međi njihovih imanja.

IMBRA: Onda me dobro poslušnite. Ta črešnja meni senu hiče, mi trsje propada i sake sem bogovetne jeseni četiri pute grozdja kvaren. Velim vam z lepeg da ja to dale trpel nebum.

DRAŠEK: Bi vam nekaj rekel na to, mejaš. Ja vam bum v berbi četiri pute svojeg grozdja dal, pak nete nikaj na kvaru. Je vezda ta stvar vređena, ha?

IMBRA: Ja vašeg grozdja nis potreben. Kaj bi ja čije got vino pil! Meni je to ne sila!

DRAŠEK: Kaj vi, praf za praf hočete, mejaš?

IMBRA: Se razme kaj hočem. Črešnja mora z trsja vun!

DRAŠEK: Joj, Božek, Božek, kaj ste to povedali, mejaš? Takvega nekaj ni smeti niti pomisliti, a kamoli prek jezika deti... Ju bute vi rušili, ha?

IMBRA: Ja?! Kaj bi se ja zotim štental. To vas gebira.

DRAŠEK: Tega nete doživeli! Predi bu Drava v Sloveniju tekla. Predi!

Tablica 4: Komparativna analiza najčešćih osobina kajkavskih govora u lingvometodičkom predlošku *Falinga Imbre Presvetlog*

Primjeri iz dramskog teksta	Kajkavska jezična osobina	Jezični standard
črešnja	Skup <i>tr</i> ostvario se kao <i>čr</i>	trešnja
senu	Refleks jata kao <i>e</i>	sjenu
sake	Gubitak <i>v</i> u nekim suglasničkim skupovima	svake
sem	<i>E</i> umjesto <i>a</i> u nekim riječima	sam
grozdja	Ne provodi se jotacija i jednačenja suglasnika	grožđa

hoćete	Samo jedan glas: č	hoćete
z	Prijedlog	s
kaj	Oblik zamjenice	što
trpel nebum, bum dal, bute rušili	Samo jedan futur	neću trpjeti, dat ću, rušit ćete
dal, pil, rekel	Glagolski pridjev radni na -l	dao, pio, rekao
falinga, štental, gebira	Germanizmi	nedostatak, bavio, posao (vaša stvar)
Meni je to ne sila.	Rastavljanje negacije i zamjena mjesta njenih elemenata	Meni to nije sila.
Ju bute vi rušili? Se razme kaj hočem.	Enklitika na početku naglasne cjeline	Hoćete li je vi rušiti? Razumije se što hoću.

Ovaj se predložak može koristiti u svim hrvatskim govornim područjima za usvajanje osnovnih obilježja kajkavskoga narječja.

Učenicima bi trebalo ponuditi objašnjenje manje poznatih riječi.⁴ U motivaciji bismo im mogli omogućiti gledanje isječka iz televizijske serije *Gruntovčani* koja je rađena po ovom dramskom predlošku. Tako bi učenici u izvedbi glumaca čuli govorne ostvaraje podravske kajkavštine.

Komparativnom analizom ulomka pokazuju se najčešće osobine kajkavskoga narječja. U osmom se razredu nastavna jedinica može oblikovati u problemsko-stvaralačkom sustavu (Težak, 1996., 116).

Mogući tijek nastavne jedinice *Osnovna obilježja kajkavskoga narječja*:

1. Motivacija
  - gledanje isječka iz televizijske serije *Gruntovčani* ili „šetnja zemljopisnom kartom” po kajkavskim krajevima i sl.
  - najava cilja sata
2. Zadavanje problema istraživanja
  - lingvometodički predložak
  - objašnjavanje načina rada

⁴ Objašnjenje kajkavskih riječi i izraza: falinga – nedostatak; črešnja – trešnja; puta – posuda za nošenje grožđa; štental – bavio; gebira – posao, vaša stvar.

3. Samostalan rad učenika
  - promatranje gramatičkih činjenica, rješavanje gramatičkih zadataka
4. Analiza i korekcija rezultata
5. Sinteza
6. Scenska izvedba (ako je kajkavski govorni idiom)

Nastavnik osmišljava načine i oblike rada. Učenici u problemsko-stvaralačkom sustavu dobivaju mogućnost istraživanja sličnosti i razlika između kajkavskoga narječja i jezičnog standarda. Predložimo neke od najčešćih oblika problemske nastave: promatranje gramatičke činjenice i rješavanje gramatičkih zadataka. Nakon zapažanja riječi, oblika i sintaktičke strukture u tekstu, učenici ih razvrstavaju u tablicu, određuju razlike prema standardnim oblicima i na temelju zapaženih razlika dolaze do zaključaka o osobinama kajkavskoga narječja.

Osobine narječja koje nisu zastupljene u tekstu mogu se zapaziti tako da se pred učenika iz kajkavskog govornog područja postavi problemski zadatak: pokus preobljke.

Npr. Napiši kajkavsku rečenicu *Kaj vi hoćete?* u 3. licu množine.

Učenici će preoblikom u: *Kaj oni hoćeju?* zapaziti tipični kajkavski prezentski nastavak u množini: *-eju*.

Učenici koji ne pripadaju kajkavskome govornom području rješavanjem gramatičke zadaje u već napisanom primjeru preobljke otkrivat će svojstvo te gramatičke činjenice.

Dodatno bi se mogao zadati učenicima jezični problem da napišu inačicu određenog oblika na vlastitome govoru. Tada bi se komparativnom analizom zamjećivale sličnosti i razlike u odnosu: kajkavsko narječje – jezični standard – vlastiti govor.

U krajevima u kojima je kajkavsko narječje dio govornog idioma bilo bi moguće u nekom dijelu sata scenski uprizoriti ovaj ulomak. Scenskom improvizacijom zamijetile bi se govorne i naglasne osobitosti kajkavskoga narječja.

Taj postupak ne preporučamo u krajevima u kojima učenici ne govore kajkavskim govorom. Zbog nepoznavanja izgovora moglo bi doći do nepotrebnih iskrivljavanja i karikiranja kajkavskoga govora čime se ne bi ostvario cilj sata, a doveo bi se u pitanje i temeljni cilj nastave hrvatskoga jezika: *razvijanje poštovanja prema jeziku hrvatskoga naroda, njegovoj književnosti i kulturi* (Nastavni plan i program, 2006., 24).

5. ZAKLJUČAK

U konačnom oblikovanju nastavne jedinice usvajanja jezičnih činjenica pomoću tekstova na kajkavskome narječju sudjeluje nastavnik koji bi morao polaziti od dobnih i spoznajnih osobina te individualnih mogućnosti svojih učenika.

Interpretirani primjeri pokazuju načine na koje možemo uključivati kajkavske dramske tekstove u nastavu jezika. Pomoću dramskog teksta i scenskih improvizacija usvajamo jezične činjenice razvijajući komunikacijske kompetencije učenika: estetsko korištenje jezika te korištenje jezika u igri uz komunikacijske jezične aktivnosti i strategije (prema: *Zajednički europski referentni okvir za jezike: učenje, poučavanje, vrednovanje*, 2005., 56-58). Pritom se uvažava problemsko-stvaralački i komunikacijski pristup nastavi jezika.

Usvajamo li jezični standard pomoću tekstova na narječju, potičemo u učenicima svijest o kulturološkoj, sociološkoj i emocionalnoj vrijednosti hrvatskoga jezika sa svim njegovim narječjima.

LITERATURA

- Blažeka, Đ. (2000); *Učenje književnog jezika pomoću uspoređivanja s mjesnim govorom*, u: Kajkavsko narječje i književnost u nastavi, zbornik radova sa stručno-znanstvenih skupova u Čakovcu 1996.-2000., str. 210-213. Čakovec: Visoka učiteljska škola.
- Blažeka, Đ. (2000); *Ogledi iz komparativne nastave književnog jezika*, u: Kajkavsko narječje i književnost u nastavi, zbornik radova sa stručno-znanstvenih skupova u Čakovcu 1996.-2000., str. 301-305. Čakovec: Visoka učiteljska škola.
- Hranjec, S. (1995); *Hrvatska kajkavska dječja književnost, priručnik za zavičajnu nastavu*. Čakovec: Zrinski.
- Jelenić, M. i Šipek, J. (2004); *Jen, dva, tri kuljko rečeš ti*. Mala Subotica: KUU Zvon.
- Jembrih, A. (2001); *Djelo Jurja Dijanića i Antona Vranića kao odraz prosvjetiteljstva u kajkavskoj dječjoj književnosti*. U: 200 godina kajkavske dječje književnosti, zbornik radova sa znanstvenoga skupa Zagreb, 10. studenoga 1999. (ur. A. Jembrih). Varaždin – Donja Stubica: Kajkaviana.

- Kerstner, M. (1969); *Falinga Imbre Presvetlog*, u: *Kaj*, časopis za književnost, umjetnost i kulturu, br. 7-8, str. 65-80. Zagreb: Kajkavsko spravišće.
- *Nastavni plan i program za osnovnu školu*. (2006); Vican, D. i MilANOVIĆ Litre, I. (ur.). Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.
- Pavličević-Franić, D. (2000): *Usvajanje hrvatskoga standardnoga jezika u sustavu okomite dvojezičnosti*. U: *Napredak*. Vol. 141, br. 1. str.75-86. Zagreb: HPKZ.
- Pavličević-Franić, D. (2005); *Komunikacijom do gramatike – razvoj komunikacijske kompetencije u ranome razdoblju usvajanja jezika*. Zagreb: Alfa.
- Skok, J. (1990); *Ogerliči reči, antologija hrvatske kajkavske drame*. *Kaj*, časopis za književnost, umjetnost i kulturu, br. 1-4, Zagreb: Kajkavsko spravišće.
- Šojat, O. (1962); *Kajkavska drama i razvitak hrvatskoga kazališta*. Rad JAZU. knj. 326., Zagreb: JAZU.
- Težak, S. (1996); *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1*. Zagreb: Školska knjiga.
- Torjanac, D. (2005); *Vrak Mrak i Seljo Beljo*, u: *Kaj*, časopis za književnost, umjetnost i kulturu, br. 4-5, str. 13-22. Zagreb: Kajkavsko spravišće.
- Vizek-Vidović i dr. (2003); *Psihologija obrazovanja*. Zagreb: IEP-VERN.
- *Zajednički europski referentni okvir za jezike: učenje, poučavanje, vrednovanje* (2005). V. Čeliković (ur). Zagreb: Školska knjiga.
- Zvonar, I. i Hranjec, S. (1980); *Usmena narodna književnost na tlu Međimurja*. knj. 1. Čakovec: Zrinski.

THE KAJKAVIAN DRAMA TEXT IN THE CROATIAN LANGUAGE TEACHING PROCESS

SUMMARY

The paper gives a historical overview of the development of Kajkavian drama within Croatian literature and examines the question of the relationship towards the Kajkavian and other dialects in the teaching process.

We believe that in the teaching of Croatian the dialects are not sufficiently used in order to facilitate the easier acquisition of the standard language. In early Croatian language teaching and learning it is important to respect the child's feeling for the language and use the dialect as a stimulus, and not consider its use to be a mistake. The teaching and learning of the standard language should be organized as a comparative method of teaching in which the dialect is viewed as a teaching aid. The Kajkavian drama text as a linguistic and methodological template could be used for the acquisition of the standard language and for observing the specific characteristics of the Kajkavian dialect.

Several drama texts are suggested as linguistic and methodological templates in primary education. The usability of the text in the acquisition of the proposed linguistic facts is represented through a comparative analysis. Methods and procedures are suggested that take into consideration the problem oriented, creative and communicative approaches to language teaching.

Key words: Kajkavian drama text, acquisition of the Croatian standard language, linguistic and methodological template, comparative analysis